

УДК 242.9.03:342.7:004.8

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.35>

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ВНАСЛІДОК НЕПРАВОМІРНОГО ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Нітченко А.Г.

*кандидатка історичних наук, доцент,
доцентка кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID: 0000-0002-2141-8137
e-mail: nitalla2014@gmail.com*

Кальян А.В.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 081 «Право»,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID: 0009-0001-2514-7055
e-mail: anastasiakalian@gmail.com*

Нітченко А.Г., Кальян А.В. Відповідальність за порушення конституційних прав людини в Україні внаслідок неправомірного використання штучного інтелекту.

Стаття присвячена комплексному аналізу правової відповідальності за порушення конституційних прав людини в Україні, що виникають у зв'язку з неправомірним використанням штучного інтелекту. У роботі окреслено головні ризики, спричинені стрімким поширенням технологій штучного інтелекту в умовах воєнного стану, зокрема у сферах охорони авторських прав, захисту персональних даних, інтелектуальної власності, а також цифрової безпеки. На підставі аналізу чинного національного законодавства встановлено відсутність спеціалізованих правових норм, які б комплексно регламентували застосування штучного інтелекту в юридичній практиці, а також виявлено недостатню адаптацію існуючих правових механізмів до новітніх цифрових загроз. З'ясовано, що положення ЦКУ, КУПАП, ККУ та Закону України «Про авторське право і суміжні права» не забезпечують ефективного механізму захисту прав осіб у разі порушень, вчинених із застосуванням технологій штучного інтелекту.

Здійснено класифікацію учасників правовідносин, залучених до правопорушень із використанням штучного інтелекту, на умовно «невинних постраждалих» і «маргінально налаштованих правопорушників», що дає змогу глибше осмислити питання суб'єктивної сторони вини та меж юридичної відповідальності. Розглянуто знакові приклади з міжнародної практики, зокрема кейси у США, Бразилії, країнах ЄС, а також рішення ЄСПЛ. Проаналізовано інциденти, пов'язані з генерацією фейкових судових рішень, deepfake-контенту та недобросовісним використанням результатів штучного інтелекту в офіційній діяльності. Особливу увагу приділено справі Верховного Суду України щодо процесуального зловживання через посилення на Chat GPT як джерело судового тлумачення. Окремо розглянуто концептуальні документи Ради Європи, етичні хартії СЕРЕІ, проєкт європейського закону про штучний інтелект, а також рекомендації українських органів щодо відповідального використання алгоритмічних систем.

У підсумку обґрунтовано першочергову потребу в імплементації в українське законодавство чітких дефініцій, юридичних стандартів та норм відповідальності, що прямо регламентують використання штучного інтелекту у контексті реалізації й захисту конституційних прав людини, з урахуванням європейського досвіду, викликів національної безпеки та вимог цифрової епохи.

Ключові слова: штучний інтелект, конституційні права людини, інтелектуальна власність, юридична відповідальність, національна безпека.

Nitchenko A.H., Kalian A.V. Liability for violations of constitutional human rights in Ukraine resulting from the unlawful use of artificial intelligence.

The article is devoted to a comprehensive analysis of legal liability for violations of constitutional human rights in Ukraine arising from the unlawful use of artificial intelligence. The study outlines the main risks generated by the rapid spread of AI technologies under conditions of martial law, in particular in the fields of copyright protection, personal data protection, intellectual property, and digital security. Based on an analysis of current national legislation, the authors establish the absence of specialised legal norms that would comprehensively regulate the use of artificial intelligence in legal practice, as well as the insufficient adaptation of existing legal mechanisms to emerging digital threats. It is demonstrated that the provisions of the Civil Code of Ukraine, the Code of Ukraine on Administrative Offences, the Criminal Code of Ukraine and the Law of Ukraine “On Copyright and Related Rights” do not ensure an effective mechanism for the protection of individuals’ rights in cases of violations committed through the use of AI technologies.

The article proposes a classification of participants in legal relations involved in offences committed with the use of artificial intelligence into conditionally “innocent victims” and “marginally oriented offenders”, which makes it possible to gain deeper insight into the subjective element of fault and the limits of legal liability. Landmark examples from international practice are examined, in particular cases in the United States, Brazil, EU Member States, as well as judgments of the European Court of Human Rights. The analysis covers incidents related to the generation of fake judicial decisions, deepfake content and the bad-faith use of AI-generated results in official activities. Particular attention is paid to a case of the Supreme Court of Ukraine concerning procedural abuse through reference to ChatGPT as a source of judicial interpretation. The article separately considers conceptual documents of the Council of Europe, CEPEJ ethical charters, the draft European Artificial Intelligence Act, as well as recommendations of Ukrainian authorities on the responsible use of algorithmic systems.

In conclusion, the article substantiates the urgent need to implement into Ukrainian legislation clear definitions, legal standards and rules on liability that directly regulate the use of artificial intelligence in the context of the exercise and protection of constitutional human rights, taking into account European experience, national security challenges and the demands of the digital era.

Key words: artificial intelligence, constitutional human rights, intellectual property, legal liability, national security.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни, що триває в Україні, питання захисту конституційних прав і свобод людини набувають не лише стратегічного, а й екзистенційного значення для держави та суспільства. Конституція України чітко закріплює фундаментальні гарантії вільного доступу до всебічного розвитку та захисту результатів творчої, інтелектуальної діяльності, включаючи, відповідно, авторське право та право інтелектуальної власності. Ці норми є наріжним каменем правової системи, оскільки забезпечують право кожного на власний розвиток та належне розпорядження плодами свого розуму. Проте реалії сьогодення свідчать, що дотримання цих конституційних положень опинилося під серйозною загрозою, адже чинне законодавство виявилось не готовим повною мірою гарантувати належний захист творчої та інтелектуальної діяльності від ризиків, пов’язаних із неконтрольованим використанням штучного інтелекту (далі – ШІ). На сьогодні у законодавстві існує суттєва прогалина щодо спеціального регулювання ШІ. Через це значний масив правовідносин, пов’язаних із його використанням, залишається у стані правової невизначеності, що ускладнює розмежування правомірної та протиправної поведінки.

Метою дослідження є визначення особливостей правового забезпечення конституційних прав людини в умовах використання ШІ, виявлення прогалин у механізмах юридичної відповідальності за їх порушення в Україні, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства з урахуванням міжнародного досвіду.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика перспектив використання ШІ, особливостей забезпечення конституційних прав людини в умовах цифрової трансформації та захисту персональних даних була предметом наукових досліджень В.І. Андріяш, Ю.І. Тюрі, Є.В. Литвиненко, І.В. Басистої, Ж.В. Удовенко, О.С. Дяковського, Н.Т. Головацького, М.Ю. Блохіна та інші.

Виклад основного матеріалу. У Конституції України міститься низка статей, котрі регулюють порядок вільного доступу кожної людини до інтелектуального розвитку і захист результатів, у яких втілюється такий розвиток.

Зокрема, статтею 23 Конституції України передбачено, що усі люди мають право на вільний розвиток власної особистості за умов відсутності порушень прав і свобод інших людей, при цьому людина має обов'язки перед суспільством, котрі забезпечують їй вільний та всебічний розвиток. Разом з цим, статтею 54 Конституції України передбачено, що держава гарантує громадянам свободу художньої, літературної, наукової та технічної творчості, захист авторських прав, моральних та матеріальних інтересів, котрі виникають через різні види інтелектуальної діяльності, а також захист інтелектуальної власності. При цьому кожен громадянин має право на результати такої діяльності, тому ніхто не може поширювати чи використовувати їх без його згоди, окрім передбачених законодавством винятків. На рівні з цими статтями цей перелік доповнює ст. 41 Конституції, що закріплює: кожна людина має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, а також результатами своєї творчої та інтелектуальної діяльності [1].

Дотримання вищезгаданих конституційних норм нині постало перед серйозними викликами. Конституційні гарантії свободи творчості та захисту інтелектуальної власності виявилися вразливими перед стрімким розвитком систем ШІ. Оскільки ШІ функціонує на основі автоматизованих алгоритмів обробки даних, часто ігноруючи права авторів контенту, виникає ситуація правової невизначеності. Це створює ризики неконтрольованого використання результатів інтелектуальної діяльності, що потребує негайного законодавчого реагування.

Передумовою для цього має стати уніфікація термінології. Для кращого розуміння поняття ШІ слід звернутися до визначень, запропонованих правовою доктриною. Так, Ю.І. Тюрі вважає, що слід чітко розмежовувати поняття інтелекту та ШІ. Поняття інтелекту на сьогодні не має єдиної законодавчо визначеної дефініції, тому в науковій літературі виокремлюють кілька його розумінь: по-перше, інтелект розглядають як сталу структуру розумових здібностей індивіда; по-друге, як здатність до розв'язання проблем та самопізнання; по-третє, як запас знань та життєвий досвід, проявлені в інтегральному середовищі мозку; по-четверте, як здатність людини й тварини пізнати самих себе та довкілля за допомогою розуму і мислення.

Спираючись на наведені тлумачення доцільно сформулювати визначення ШІ. Зокрема, Ю.І. Тюрі визначає його як машинний інтелект, котрий здатний моделювати алгоритм дій імітуючи людське сприйняття. При цьому дослідниця зауважує, що варто розмежовувати також і поняття ШІ та штучного розуму, бо ШІ є лише можливістю системи автономного підбору найбільш оптимального варіанту вирішення задачі, тоді як штучним розумом передбачено синтез суті запропонованих варіантів, а також можливість брати на себе відповідальність за прийняте рішення [2, с. 55-56]. А от В.І. Андріяш стверджує, що ШІ це лише система для збільшення об'ємів даних, оптимізації обчислювальних потужностей та вдосконалення алгоритмів і засобів зберігання даних [3, с. 12].

Отже, ШІ – це не те саме, що інтелект людини, тому до нього не можна застосовувати ті ж права (або навпаки).

Ми вважаємо, що в умовах стрімкого розвитку технологій формувати єдине універсальне визначення поняття «ШІ» є недоцільним. Це зумовлено тим, що даний термін охоплює надто широкий спектр явищ: від окремої галузі науки до конкретної технічної системи, що діє на основі правил робототехніки або ж складного процесу автоматизованих математичних обчислень без участі людини. Тому наразі варто сконцентруватися виключно на чіткому розподілі таких систем заради визначення ліній їх розмежування, на основі чого у майбутньому, пройшовши довгий шлях досліджень з урахуванням інновацій, можна буде зробити відповідні висновки. У межах цього дослідження доцільно зосередитися на аналізі програмного забезпечення з ШІ, яке знаходиться у відкритому доступі та може бути використане широким колом осіб. Таким цифровим інструментом (програмним продуктам), на нашу думку, можна дати наступне визначення: це комп'ютерні програми, котрі за допомогою попередньо встановленого кодування, доступного для загального користування, здатні вирішувати примітивні логічні завдання користувача у сфері техніки, графіки та логіки з особливою увагою на процеси аналізу відкритих даних.

Варто зауважити, що таке сучасне розуміння ШІ як доступного цифрового продукту сформувалося не одразу, а стало результатом тривалої технічної еволюції. Процеси використання ШІ вперше у світі стали можливими у середині ХХ століття в Японії, коли відбулося впровадження робіт у автовиробництво, тому вже у 2015 році (майже через 100 років) Японія була першою країною світу, що запровадила «Нову стратегію робіт» («New Robot Strategy»). В цій Стратегії було зазначено, що ШІ – це технології, необхідні для надання роботам можливості думати та діяти

як людина. Враховуючи глобальні тенденції розвитку технологій, подібні процеси відбувалися і в Європі. Так, Європейський Союз у 2017 році затвердив Резолюцію Європейського парламенту «Норми цивільного права з робототехніки 2015/2013», де містилося схоже розуміння ШІ у тісному зв'язку з поняттям «робототехніка». Хоча такий акт не є загальнообов'язковим, це основний орієнтир для української спільноти у сфері подальших законодавчих напрацювань щодо регулювання виробництва роботів та безпілотних систем на основі ШІ.

Ще одним важливим європейським актом у цій сфері є «Рекомендації Комітету Міністрів державам-членам щодо впливу алгоритмічних систем на права людини» (2020 р.), в яких міститься детальна регламентація використання ШІ в комунікаціях, охороні здоров'я, економіці, освіті, транспорті, сферах адміністрування та управління, а також розподілі ресурсів. У Рекомендаціях також надано визначення «алгоритмічних систем» як основи функціонування систем ШІ, що діють шляхом застосування методів математичної оптимізації та здійснюють очищення, сортування, класифікацію, об'єднання, виведення, вибір і визначення пріоритетності даних залежно від завдання.

Якщо порівнювати міжнародний досвід з вітчизняними реаліями, стає очевидним, що національна правова система поки не встигає за темпами технологічного прогресу. Наразі в українському законодавстві відсутнє спеціальне правове регулювання притягнення до відповідальності осіб, котрі неправомірно використовують ШІ. Жодним чином це питання прямо не врегульоване ні в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), ні в Кримінальному кодексі України (далі – ККУ), оскільки вони не містять кваліфікуючих ознак вчинення правопорушення з використанням систем ШІ, ні в інших законах чи спеціальних підзаконних нормативно-правових актах.

Втім, певні кроки у напрямку формування державної політики вже зроблені. Концепція розвитку ШІ в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р, була одним із перших актів, що торкнулися питання діяльності ШІ. В ній містяться принципи, мета і завдання розвитку технологій ШІ як одного з напрямів, що є найбільш пріоритетним у наукових дослідженнях України, правове регулювання та загальна етика використання ШІ, виокремлений конкретний список проблем із ШІ, які потребують розв'язання (як от, недостатній рівень якості вищої освіти та освітніх програм, спрямованих на підготовку спеціалістів у галузі ШІ в закладах вищої освіти, недосконалість механізмів прийняття управлінських рішень у публічній сфері, забюрократизованість системи надання адміністративних послуг, обмеженість доступу до інформації та її низька якість тощо). Окрім стратегічних принципів та завдань, цей акт вперше офіційно закріпив у державній політиці поняття ШІ як організованої сукупності інформаційних технологій, застосування якої дозволяє виконати комплексні складні завдання через використання системи наукових методів досліджень, алгоритмів обробки даних, самостійно створених чи отриманих під час роботи, а також визначити спосіб досягнення поставлених завдань, створити і використовувати власні бази знань чи алгоритми роботи з інформацією, моделі прийняття рішень [4].

Окрім загальних питань, Концепція розвитку ШІ в Україні містить невеликий розділ «Правосуддя», який виокремлює чіткий список завдань, котрі необхідно виконати у сфері судової влади, щоб прибрати перешкоди, як от: впровадження загальнонаціональних консультативних програм, винесення судових рішень у справах незначної складності ШІ тощо [4].

Однак, якщо вийти за межі декларативних цілей у сфері правосуддя і глибше проаналізувати саму природу ШІ, описану в цьому документі, ми неминуче повертаємося до розуміння, що напрацювання ШІ часто видаються за власні результати творчої чи інтелектуальної праці. Тому необхідно аналізувати українське законодавство саме під кутом права інтелектуальної власності.

Базовим нормативним підґрунтям у цій сфері є Цивільний кодекс України (далі – ЦКУ). Поняття права інтелектуальної власності міститься у ч. 1 ст. 418 ЦКУ: це право людини на результати її творчої, інтелектуальної діяльності чи інший об'єкт на який поширюється право інтелектуальної власності, котрий визначений законом чи безпосередньо цим Кодексом. Таке право складають особисті немайнові та майнові права (ч. 2 ст. 418 ЦКУ) [5]. І саме такі права перебувають в «зоні ураження» ШІ.

З 1 січня 2023 в Україні діє Закон України «Про авторське право і суміжні права», він запроваджує режим «*suoi generis*» (права особливого роду) для того аби захистити неоригінальні твори, створені комп'ютерними програмами [6]. Згідно зі ст. 33 цього Закону неоригінальним об'єктом,

згенерованим комп'ютерною програмою, є об'єкт, котрий відрізняється від існуючих подібних об'єктів і утворений у результаті функціонування програми без безпосередньої творчої участі фізичної особи. Натомість об'єкти, створені за участю людини (де програма є лише інструментом), залишаються оригінальними.

Застосовуючи ці норми до практики, стає зрозуміло, що результат взаємодії користувача з генеративними моделями на кшталт Chat GPT кваліфікується законодавством саме як неоригінальний об'єкт. Це створює специфічний правовий режим: на такий контент поширюються виключно майнові права, тоді як особисті немайнові права не виникають. Тут виникає колізія щодо суб'єктів відповідальності та власності. Згідно з ч. 2 ст. 33 Закону, суб'єктами права «*sui generis*» є особи, що є власниками комп'ютерних програм, автори таких програм або особи, які мають відповідні ліцензійні повноваження. Може скластися враження, що всі картинки чи тексти, згенеровані ШІ, належать розробникам і є їхньою немайновою власністю або інших осіб, що мають майнові права на них. Тому ідеї схеми чи малюнку, запропоновані Chat GPT, фактично належать творцю такого ШІ. Однак ч. 3 цієї ж статті уточнює, що особисті немайнові права на такі об'єкти не виникають взагалі. Тому, навіть та інформація, котру ШІ генерує сам, без участі людини, відповідно до законодавства на інтелектуальному рівні нікому не належить, що розмиває межі відповідальності за її зміст.

Особливо гострою є проблема відповідальності у випадку плагіату. Законодавством передбачено, що якщо комп'ютерна програма згенерувала неоригінальний об'єкт на основі творів, авторське право на яке вже зареєстроване, режим «*sui generis*» діє виключно у разі дотримання прав авторів первинних творів [6]. Тобто, якщо ШІ створив текст, порушивши чиїсь авторські права, користувач, який поширює цей текст, автоматично стає порушником ст. 54 та ст.41 Конституції України, навіть не підозрюючи про це. Це підтверджує тезу про необхідність перегляду механізмів відповідальності, адже чинний Закон перекладає ризики недосконалості алгоритмів на кінцевого «користувача».

Незважаючи на цю прогалину в адаптації законодавства під специфіку ШІ, загальні норми щодо притягнення до відповідальності в законодавстві України за порушення права інтелектуальної власності/авторського права наявні та чітко регламентовані. Так, відповідно до ст. 431 ЦКУ: порушення права інтелектуальної власності (його невизнання чи посягання на нього) тягне за собою передбачену цим Кодексом, іншими законами чи договорами юридичну відповідальність [5]. Згідно зі ст. 512 КУпАП незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності чи інше умисне порушення такого права тягне за собою накладення штрафу із конфіскацією незаконно виготовленої продукції, матеріалів, призначених для її виготовлення, обладнання [7].

Натомість ККУ регулює порушення інтелектуальної власності вибірково, охоплюючи лише сферу засобів індивідуалізації. Зокрема, ч. 1 ст. 229 ККУ передбачено: незаконне використання фірмового найменування, знака для послуг та товарів, кваліфікованого зазначення походження товару, інші умисні порушення прав на ці об'єкти (якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі) карається штрафом [8].

Отже, правова кваліфікація дій, вчинених безпосередньо із застосуванням систем ШІ, наразі відсутня в нормативно-правових актах, а існуючих механізмів покарання лише за порушення права інтелектуальної власності, на нашу думку, недостатньо. Законодавче визначення особливостей протиправної діяльності з використанням ШІ є першочерговим завданням. Адже за відсутності чітких норм виявлення правопорушень залежить виключно від суб'єктивного сприйняття ситуації людиною, що не дозволяє ефективно захищати права третіх осіб. Саме тому національне законодавство необхідно доповнити конкретними нормами, в яких чітко міститиметься вказівка на застосування ШІ як кваліфікуючої ознаки або обтяжуючої обставини. Це дозволить ввести відповідальність за нові загрози, які є специфічними для ШІ.

Поки ж сфера публічного управління стикається з низкою проблем, породжених правовим вакуумом: неконтрольоване використання мобільними сервісами на основі ШІ баз даних (ШІ сам може прив'язувати будь-яку інформацію, котра наявна у відкритому доступі до відповіді на запит користувача); висока ймовірність неналежного виконання службових обов'язків посадовими особами (зокрема, підготовка стратегічних документів за допомогою ШІ); загальне зниження рівня цифрової безпеки тощо [3, с. 14].

Масштабність цих проблем зумовлена широкою доступністю та популярністю генеративних систем. Найвідоміші ШІ світу (Chat GPT, Gemini, Claude 3, Llama 3, DeepSeek R1, Grok, Mistral,

BERT, Grammarly, Bard Google (великі мовні моделі); Microsoft Copilot (генеративний помічник); Midjourney, Notion AI, DALL-E 3, Stable Diffusion, Leonardo.Ai (генератори зображень); Canva Magic Design, Adobe Firefly (генератори шаблонів/дизайнів); AlphaFold (спеціалізований ШІ)) щоденно знаходяться в активному використанні українців. Статистичні дані за 2025 рік демонструють, що близько 60% українців хоча б раз користувалися ШІ [9]. Серед них, як ми вважаємо, однозначно є люди, котрі виконують функції держави, правоохоронці, юристи тощо. Якщо ці люди використовують Chat GPT в роботі, отже, вони вносять і певні державні дані до цієї системи, що створює пряму загрозу порушення ст. 32 Конституції України (право на невтручання в особисте життя) та ст. 17 (інформаційна безпека держави).

Особливо небезпечними є випадки несанкціонованого витоку даних. Наприклад, у 2023 році Chat GPT зазнав масштабних збоїв, спричинених хакерською атакою групи «Anonymous Sudan». Немає гарантій, що інформація внесена особами, уповноваженими на виконання функцій держави чи правоохоронцями не була відкрита та розповсюджена за окрему плату країні-агресору, з якою наразі Україна знаходиться у стані війни.

Водночас ризики виникають і для пересічних громадян. Сьогодні користувачі ШІ, реалізуючи своє конституційне право на свободу інтелектуальної та творчої діяльності, часто самі не підозрюють, що стають заручниками збоїв автоматичних кодів, наслідками яких є несанкціоноване використання ШІ захищеного авторським правом контенту, що призводить до вчинення плагіату.

На нашу думку, такі ситуації утворюють умовний поділ людей на дві групи: «невинних постраждалих» та «маргінально налаштованих правопорушників». До першої групи належать особи, чиї дані були використані без дозволу. Сюди ж входять ті користувачі, котрі не розуміли або не могли бути здатними зрозуміти, що система ШІ в певний період часу відмовляється виконувати їх нібито прості завдання, результат яких мав бути унікальним і міг би бути використаний ними як власний. Натомість, отриманий результат був запозичений із вже наявних напрацювань творчої чи інтелектуальної діяльності та не був видозмінений. Тобто, умовно, це жертви «казусу» – ситуації, хід подій в межах якої абсолютно не залежить від бажання суб'єкта. Друга група – це «маргінально налаштовані правопорушники». Це ті особи, котрі, можливо, і не розуміли вказаних ризиків, але свідомо бажали отримати результат співпраці із ШІ, незважаючи на джерела з якими він працює, виключно для задоволення власної мети. Саме тому, група «невинних постраждалих» зазвичай є потерпілим у провадженнях щодо розслідувань вказаних правопорушень, тоді як «маргінально налаштовані правопорушники» зазвичай є безпосередніми суб'єктами таких правопорушень.

Складність ідентифікації цих суб'єктів та доведення їхньої вини яскраво ілюструється міжнародною судовою практикою. Практика застосування авторського права до згенерованого ШІ контенту є суперечливою. Наприклад, у США у 2023 році виник судовий спір щодо прав інтелектуальної власності на схожі зображення згенеровані ШІ для позивача і відповідача, що використовувалися в їхніх навчальних матеріалах. Суть спору полягала в тому, що обидві сторони вимагали визнати право власності на візуально схожі твори, хоча вони не були зареєстровані в Бюро з авторського права США. У результаті суд зобов'язав учасників процесу довести своє право через точну ідентифікацію згенерованих об'єктів, а також вимагав доказів, що генеративні моделі використовують саме захищені зображення, а не лише математичні моделі їхньої схожості.

У січні 2024 року газета «The New York Times» подала позов проти «OpenAI» та «Microsoft» через порушення авторських прав, бо, на думку газети, саме їх матеріали та виразний стиль було використано у ШІ, розроблених вказаними компаніями.

У Бразилії у 2024 році міська рада міста Порту-Алегрі затвердила законопроект, створений його автором за допомогою ШІ, до того ж, помилковість прийнятого рішення було виявлено лише з часом.

Окремої уваги вимагають ситуації, що порушують честь, гідність та право на повагу до приватного життя (ст. 28, 32 Конституції України). Яскравим прикладом стало створення неправомірних зображень виконавиці Тейлор Свіфт у США, коли її обличчя за допомогою ШІ було підставлено до оголеного тіла поширене на веб-ресурсах. У контексті українського законодавства залишається не до кінця зрозумілим, до якого саме виду юридичної відповідальності (адміністративної чи кримінальної) слід притягувати осіб за такі дії.

Виклики породжені розвитком ШІ, виходять за межі захисту особистих прав і безпосередньо впливають на цілісність правової системи. Під таким кутом слід виокремити, що окремою вели-

кою проблемою у правничій, зокрема, судовій сфері України є генерація ШІ вигаданих нормативних актів та правових позицій судів, зокрема, і Верховного Суду. Це створює пряму загрозу для правосуддя, оскільки підриває довіру до офіційних джерел та ускладнює роботу юристів.

Тому ми і досі стикаємося із ситуаціями, котрі є абсурдно необґрунтованими, але трапляються через відсутнє їх правове регулювання. Так, Касаційний Господарський Суд у складі Верховного Суду у постанові по справі № 925/200/22 у 2024 році виніс рішення в якому зазначив, що учасник судового процесу, який подав заяву про роз'яснення постанови (право на роз'яснення якої не передбачено ст. 245 Господарського процесуального кодексу України), а також апелювання до згенерованої Chat GPT позиції у відповідях зловживає процесуальними правами і виявляє неповагу до суддів Верховного Суду та судової системи України загалом. У цій справі представник позивача посилався на відповіді, надані йому Chat GPT та просив Верховний Суд роз'яснити поняття «добровільне зобов'язання», адже ШІ надав йому інше визначення, ніж судді у своєму рішенні. Суддями було зроблено висновок про те, що ця заява є очевидно безпідставною, необґрунтованою, не відповідає завданням господарського судочинства і є зловживанням процесуальним правом [10].

Звісно суд може застосувати до такого учасника правовідносин заходи процесуального примусу (штраф) за зловживання процесуальними правами згідно зі ст. 135 Господарського процесуального кодексу України. Проте відсутність спеціального законодавства щодо ШІ не дозволяє кваліфікувати саме використання генеративних моделей як окремий склад правопорушення, залишаючи подібні випадки виключно в площині загальних процесуальних зловживань

Оскільки виявлені прогалини є спільними для більшості правових систем, за основу протидії цим випадкам необхідно буде взяти міжнародну практику. Зокрема, до прикладу, результати «Хіросімського процесу ШІ» (міжурядового форуму), що проходив у травні 2023 року між представниками США, Японії та Європейського Союзу. Найважливішим досягненням такого форуму стало виділення необхідності маркування усіх даних, розроблених ШІ, а також впровадження відповідальності за неправомірне використання даних ШІ у повсякденному та професійному житті. У цьому ж контексті слід враховувати і досвід створення європейського закону «Про штучний інтелект» [11, с. 21-30].

Окремо ці загальноєвропейські принципи знайшли своє втілення у вузькоспеціалізованих актах для сфери правосуддя. Такі положення закріпили досягнення європейської «Етичної хартії про використання штучного інтелекту в судовій системі» («CEPEJ», 2018 р.), що була призначена для приватних осіб та держави і створена для регулювання процесу обробки судових рішень із дотриманням принципів поваги до основних прав людини (впровадження ШІ з дотриманням конвенційних прав), недискримінації (запобігання ризику знущань як між групами, так і між окремими особами), якості та безпеки (використання безпечних джерел у технологічному середовищі), прозорості, справедливості та неупередженості (санкціонування зовнішнього аудиту, використання «прозорих» юридичних методів обробки), контролю користувача (поінформованість учасника судового провадження про те, що рішення по його справі за його ж вибором може бути оброблене ШІ). Все це було зроблено для розвитку прецедентного права і альтернативних способів вирішення спорів.

Крім того, необхідно звернути увагу і на досвід безпосередньо Європейського суду з прав людини, який все частіше стикається із необхідністю розширення переліку прав людини та доповнення його такими поняттями як «право бути забутим», «право на перенесення даних» тощо, і прикладає максимум зусиль для вирішення цих проблем [12, с. 371].

Ми вважаємо, що для запобігання подібним ситуаціям, описаним вище, варто звернути увагу на європейський досвід вирішення питання безпечної обробки даних та повноцінно впровадити GDPR (Загальний регламент щодо захисту даних). На нашу думку, цей регламент є набагато дієвішим ніж канадська система AIDA (законопроект, що включає впровадження системи захисту персональних даних на основі доступу канадських інноваційних систем ШІ до управління цифровою політикою держави), яка наразі також активно імплементується державами.

Також важливо розширити вищезгадану українську Концепцію розвитку ШІ в Україні (схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р). Це лід зробити не лише за допомогою Дорожньої карти з регулювання ШІ в Україні (затвердженої Міністерством цифрової трансформації України у 2023 р.). Ця Дорожня карта передбачає у період з 2023 по 2025 рік підготовку бізнесу до регулювання справ ШІ, а з 2025 року – регуляторний процес імплементатії європейського закону «Про штучний інтелект» в українське законодавство. Варто наголосити,

що при цьому питання про відповідальність самого ШІ за завдані ним збитки досі залишається дискусійним. Тому, зважаючи на міжнародний досвід, необхідно доповнити Концепцію окремими законами. Це надасть можливість не лише бізнесу, а й самій державі впроваджувати безпечне середовище ШІ з чітким правовим регулюванням на випадок виникнення неблагонадійних ситуацій [13, с. 46-47].

Варто зазначити, що хоча окремі закони щодо ШІ поки відсутні, певні кроки у напрямку правової адаптації вже здійснені. Як от, Рекомендації щодо відповідального використання ШІ: питання права інтелектуальної власності (2024 р.) – спільний проєкт Міністерства цифрової трансформації України, Міністерства економіки України, IP-офісу, Асоціації правників України, Асоціації «IT Ukraine», Центру демократії та верховенства права та ще низки розробників, і котрий є, фактично, доповненням до Закону України «Про авторське право і суміжні права». Зазначені Рекомендації призначені для відновлення балансу між дотриманням прав інтелектуальної власності та випробуванням можливостей інновацій загалом (впровадження відповідних водяних знаків, хешування (алгоритму створення унікального ідентифікатора), впровадження об'єктів права AI-input та AI-outputs, обмеження використання даних на певному етапі життєвого циклу ШІ, блокчейн-технологій, технологій відбитків контенту, шифрування, технічного обмеження веб-скрейпінгу та парсингу (видів обмеження індексації веб-сканерів до даних)) [14, с. 18-23].

Показово, що навіть самі генеративні системи ШІ, наприклад Chat GPT, визначають серед ключових ризиків порушень конституційних прав людини такі загрози, як порушення права на приватність, дискримінацію, порушення права на доступ до справедливого судочинства, порушення права на свободу слова та самовираження. Ця самосвідомість системи щодо ризиків лише підтверджує критичну необхідність якнайшвидшого законодавчого регулювання з боку держави.

Висновки. Отже, можна зазначити, що українська правова база у сфері регулювання ШІ, попри наявність важливих концептуальних і галузевих документів, ще не набула ознак цілісної та системно узгодженої структури, демонструючи елементи фрагментарності у ключових аспектах. Хоча такі акти, як Концепція розвитку ШІ в Україні (2020), Закон України «Про авторське право і суміжні права» (2022), Дорожня карта з регулювання ШІ (2023), а також Рекомендації щодо відповідального використання ШІ: питання права інтелектуальної власності (2024), закладають важливі основи для розвитку та правового розуміння ШІ, вони не завжди забезпечують вичерпне регулювання всіх аспектів користування, управління та розпорядження ШІ і результатами співпраці з ним.

Зокрема, існуючі нормативно-правові акти, включно з КУпАП та ККУ, потребують додаткової деталізації для встановлення більш конкретних норм щодо застосування, управління та розпорядження ШІ, а також, чіткої конкретизації меж сфери застосування заходів відповідальності за порушення конституційних прав людини через неправомірне використання ШІ.

Саме тому правовий вакуум створює пряму загрозу як особистим немайновим правам (наприклад, неврегульованість відповідальності за створення та поширення дипфейків, що порушує честь, гідність та право на повагу до приватного життя – ст. 28, 32 Конституції України), так і цілісності правосуддя.

Таким чином, для досягнення правової визначеності у цій динамічній сфері є бажаним або прийняття окремого комплексного закону про ШІ, або більш послідовне внесення термінології («штучний інтелект») та відповідних норм у чинне законодавство. Це також дозволить ввести чітке розмежування суб'єктів, ідентифікуючи «невинних постраждалих» та «маргинально налаштованих правопорушників», що є критично важливим для належної кваліфікації правопорушень.

Тому законодавцям слід першочергово звернути увагу на ризики, пов'язані з відсутністю правового регулювання у даній сфері, особливо в умовах воєнного стану, що загострює негативність наслідків несанкціонованого витоку інформації з джерел, які піддаються обробці системами ШІ. Нагадаємо, що інформація піддається обробці хмарними системами ШІ, зокрема великими мовними моделями (Chat GPT, Gemini, Claude 3, Llama 3, Grok, Mistral, BERT), генеративними сервісами (Midjourney, DALL-E 3, Stable Diffusion, Adobe Firefly) та іншими інструментами (Microsoft Copilot, Grammarly, AlphaFold). Оскільки ці інструменти активно використовуються особами, уповноваженими на виконання функцій держави, правоохоронцями та юристами, які мають доступ до конфіденційних даних, виникає негайна потреба у запровадженні чітких протоколів використання таких інструментів та визначення персональної відповідальності за несанкціонований витік даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР в редакції від 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/80#Text>.
2. Тюрю Ю.І. Аналіз філософсько-правових підходів до визначення поняття «штучний інтелект». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2022. № 56. С. 54–58. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.56.12>.
3. Андріяш В.І. Штучний інтелект: перспективи використання у публічному управлінні. *Технології добросовісного використання штучного інтелекту у сфері освіти і науки*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 31 липня – 10 вересня 2023 р. Одеса, 2023. С. 12–14.
4. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р в редакції від 29.12.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV в редакції від 09.04.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
6. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX в редакції від 15.11.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 01.10.1996 р. № 8073-I-X в редакції від 17.04.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III в редакції від 07.06.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
9. Штучним інтелектом користуються близько 60% українців: які задачі делегують – опитування. Веб-сайт Marketer. URL: <https://surl.li/iokrmb>.
10. Апелювання до «позиції» системи штучного інтелекту «ChatGPT» у заяві про роз'яснення постанови суду касаційної інстанції є виявом неповаги до суддів та зловживанням процесуальними правами. Офіційний веб-сайт Судова влада України. URL: <https://surl.li/gbwdrp>.
11. Басиста І.В., Удовенко Ж.В., Кулинич М.-М.А. Огляд тенденцій щодо штучного інтелекту та його перспективність для процесуальних рішень у перебігу кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. № 81 (3). С. 19–38. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.3>.
12. Литвиненко Є.В., Скоблик М.О. Особливості забезпечення прав людини в умовах цифрової трансформації. *«Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 3. С. 369–373. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.63>.
13. Блохін М.Ю. General data protection regulation (gdpr) як потенційне джерело вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері захисту персональних даних. *Часопис цивілістики*. 2021. № 42. С. 44–48. DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i42.434>.
14. Рекомендації щодо відповідального використання ШІ: питання права інтелектуальної власності: Листопад 2024. URL: <https://surl.li/xjgkax>.